

Drie maal godslastering in het parlement¹

Job de Ruiter

In het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw werd christelijk Nederland opgeschrikt door hevige antichristelijke propaganda in het blad *De Tribune*, orgaan van de Communistische Partij Holland. Deze propaganda vormde voor de toenmalige ARP-minister van Justitie J. Donner (grootvader van de huidige minister) de directe aanleiding om een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer in te dienen met het doel 'smalende godslastering' strafbaar te stellen. Hieronder niet alleen aandacht voor het turbulente parlementaire debat over dit voorstel in 1932, maar ook voor twee Kamerdebatten uit latere jaren. Een debat uit de jaren zestig, over een veronderstelde godslasterlijke passage in het werk van G.K. van het Reve, en een debat van vorig jaar, waarin D66 de vraag opwierp of het niet eens tijd werd die artikelen over godslastering uit het Wetboek van Strafrecht te schrappen.

1932, de wetgeving

De antichristelijke propaganda van de communistische *Tribune* was geen incidenteel voorval. Zij was onderdeel van de communistische strijd tegen christendom en kerk, door de communisten onder leiding van 'Moskou' beschouwd als 'opium' voor het volk, en als middel van de heersende klasse tot onderdrukking van het proletariaat. Het communistische Kamerlid D.J. Wijnkoop gaf daarvan enkele treffende illustraties, toen hij – ik grijp nu vooruit op wat later aan de orde komt – in de Tweede Kamer Lenin citeerde uit diens brief aan Gorki:

'God is historisch en praktisch allereerst een complex van ideeën, die zijn ontstaan tengevolge van de stompzinnige onderdrukking van den mensch, zoowel door de natuur als door de klasse-onderdrukking. Een complex van ideeën, dat deze onderdrukking bevestigt en den klassenstrijd doet insluimeren.'²

En hij verklaart dat 'wij overal in alle hoeken en gaten de Godsidee en het bestaan van dat zoogenaamde Opperwezen ontkennen, bestrijden en wegwerken om maatschappelijke redenen'.³

Het bestrijden van geloof en kerk was uiteraard een geoorloofde bezigheid, maar de vorm waarin dat gebeurde was zo schokkend dat de roep om overheidsingrijpen steeds luider werd. Als voorbeeld daarvan moge dienen een door de aartsbisschop van Utrecht, J.H.G. Jansen, eigenhandig geschreven en door de overige bisschoppen mede ondertekende brief, waarin zij als 'Van Uwe Excellentie de dienstwillige dienaren' dringend vragen om 'maatregelen te nemen welke ertoe leiden dat bedoelde godslasteringen worden voorkomen, of tenminste strafbaar worden gesteld'. Waar ging het om?

De dag voor Kerstmis 1930 verscheen in *De Tribune* een artikel 'Weg met het Kerstfeest', waarin de volgende tekst was opgenomen:

'O, hij is een bijzonder groot genot, die goeie God.
 Hij is een buitengewoon bruikbaar ding.
 Hij marcheert voorop in de oorlogsvoorbereiding.
 Hij verleent glans aan de lastercampagne tegen de Sowjet-Unie.
 Hij is schutspatroom van elken Christelijken en onchristelijken uitbouter.
 Hij is het symbool van de verdomming der massa's.
 Hij heeft zijn zetel in de bureaux van het burgerlijk armbestuur,
 Waar de werkloozen worden uitgehongerd.
 Hij is de beschermheilige van de moordenaars in de werkverschaffing.'

Zo ging het verder, met als peroratie:

'Christus op de mestvaalt
 De Heilige Maagd in den stal
 De Heilige Vaders naar den duivel
 Leve de stem van het kanon, het kanon der proletarische revolutie.'⁴

De christelijke verontwaardiging werd aangewakkerd door nog een artikel van deze aard en enige spotprenten, onder meer van God als een gifmenger in het hemelse laboratorium en als uitvinder van een nieuw gifgas, van Christus, die van het kruis overbuigt met een gasmasker voor, en van Petrus aan de hemelpoort waarop staat: 'God alleen voor oorlogszaken te spreken'.

De eerste reactie was dat het blad op last van ARP-minister J. Terpstra (Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) werd geweerd uit de openbare leesalen. Hij werd daarover geïnterpelleerd door de communist Wijnkoop. Zonder resultaat, maar wel werd uit die interpellatie duidelijk dat het de communisten niet ging om het lasteren van God – als principiële atheïsten hadden zij noch een positieve noch een negatieve connectie met God – maar dat zij hun pijlen richtten op diegenen, die in hun ogen onder dekking van kerk en christendom de werkende klasse uitbuitten.⁵

Minister van Justitie Donner voegde daarop aan artikel 147 van het Wetboek van Strafrecht een nieuw no. 1 toe, waarin 'hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding door smalende Godslasteringen op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat' strafbaar werd gesteld. Waarom heeft Donner godslastering strafrechtelijk willen aanpakken? Als zeer rationeel en pragmatisch denkend jurist lag een dergelijke benadering van het onderwerp eigenlijk niet in zijn lijn. Als raadadviseur had hij zich in 1923 zeer terughoudend over strafbaarstelling uitgelaten.

Het omslagpunt kwam toen hij persoonlijk in zijn geloof zeer werd geraakt door de publicaties in *De Tribune*. Hij heeft daarvan zelf getuigenis afgelegd nadat hem door het Kamerlid H.P. Marchant (Vrijzinnig-Democratische Bond, vdbb), toen er zoveel kritiek over het ontwerp was uitgestort, was gevraagd of hij er eigenlijk geen spijt van had dat hij dit onderwerp op deze wijze had behandeld. In reactie daarop sprak Donner van het psychologisch moment dat had gelegen in de 'zielontroering' die hij had ondergaan door kennisneming

van de gewraakte publicaties.⁶ Hij was zich gaan afvragen of hij als overheidsdienaar met de hem gegeven verantwoordelijkheid wel werkeloos mocht blijven tegenover deze 'uitbraaksel-
len der hel'. Daardoor was het hem onmogelijk geweest zich te onthouden en zag hij, zij het dan niet rechtstreeks, een taak voor het recht. Met de woorden 'zij het dan niet rechtstreeks' verwees hij naar de opzet van het ontwerp, dat niet rechtstreeks godslastering strafbaar stelde, maar deze indirect beoogde te bestrijden, namelijk via het smalen en de krenking van de godsdienstige gevoelens.

Johan Braakensiek (1858-1940), 'Minister Donner op het oorlogspad' [De Groene Amsterdammer, 2 mei 1931].

In een peroratie ging Donner wel heel ver door een beeld te schetsen van wat hij hoopte dat zou gebeuren als hij zich rekenschap zou moeten geven van zijn leven en verantwoording zou moeten afleggen van hetgeen hij, toen hem mede het rechtsbestel was toevertrouwd, had

gedaan om naar de mate van de in het rechtsbestel gelegen mogelijkheden dit gruwelijk bedrijf te weren. Hij hoopte dat hij op zijn dag des oordeels zou mogen horen: 'Gij deed uw plicht'. Donners belijdenis werd met respect aangehoord, maar uiteraard bleef ook Marchants reactie niet uit; Marchant wees de minister erop dat hij zakelijk moest blijven en een wetsontwerp niet door zijn persoonlijke gevoelens mocht laten bepalen. In feite heeft Donner dat ook gedaan en heeft hij het wetsontwerp verdedigd met al het juridisch vernuft waarover hij beschikte.

De parlementaire behandeling

Het parlementaire debat over de godslasteringswet was uiterst levendig en kritisch, maar tegelijk hoffelijk en respectvol. Enige uitzonderingen daargelaten waren de sprekers er kennelijk op uit bij de bespreking van dit netelige onderwerp de medeleden te ontzien. Misschien heeft het feit dat er acht theologen lid van de Kamer waren hiertoe bijgedragen. Het is opvallend dat de eenvoud van het wetsvoorstel en de helderheid van de toelichting volkomen in de mist van het debat verdwenen. Zoals zal blijken werden werkelijk alle gezichtspunten die met het onderwerp godslastering in verband konden worden gebracht, breedvoerig besproken. Daarnaar beoordeeld moet men misschien zeggen dat die eenvoud en helderheid schijn waren.

Over één ding bestond vrijwel algemene overeenstemming: de afkeuring van de uitlatingen die de directe aanleiding tot het wetsontwerp waren. Deze werden door vrijwel alle sprekers (de communisten uitgezonderd) streng afgekeurd en betreurd. Een enkeling wees erop dat soms christenen, door God en godsdienst te gebruiken voor minder edele doeleinden, zelf dergelijke smalende kritiek over zich afriepen.

De grondslag voor de verwarring was eigenlijk door Donner zelf gelegd. Hoewel hij met het ontwerp beoogde mensen te beschermen tegen het kwetsen van hun godsdienstige gevoelens, begon hij de memorie van toelichting met een beschouwing van geheel andere aard, namelijk de handhaving van de 'erkenning Gods' in ons staatsbestel. Deze gedachtegang had moeten leiden tot een strafbaarstelling van godslastering als zodanig, maar de minister had gekozen voor een geheel andere aanpak, namelijk de bescherming van de godsdienstige gevoelens tegen smalende Godslastering. Desondanks werd het eerste gezichtspunt, de plaats van God in de Staat, en nog heel veel meer door verschillende sprekers in de beschouwingen betrokken.

Veel aandacht kreeg de vraag naar de opportuniteit van het ontwerp. Was het, gezien het toch geringe aantal aanstootgevende publicaties ('drie stukjes en een plaatje' en dat in een blad dat weinig lezers had), wel nodig? Ook werd het ontwerp als contraproductief beoordeeld door de aandacht die aan de gewraakte uitingen werd gegeven. 'Gelegenheidswetgeving' was ook een veelgehoorde kwalificatie. Religieuze mensen moesten de wetgever niet te hulp roepen, maar zelf voldoende geestelijke kracht opbrengen, waardoor de wapens van spot en hoon vanzelf bot zouden worden. Waarom – zo werd ook gevraagd – werd alleen het kwetsen van godsdienstige gevoelens strafbaar gesteld? Er waren zoveel meer gevoelens die konden worden gekwetst, bijvoorbeeld door krenkende uitlatingen van christenen over atheïsten, vrijdenkers en sociaal-democraten. Veel aandacht was er ook voor de vrijheid van godsdienst en van meningsuiting en voor de vraag wat in het ontwerp precies met God werd bedoeld. Er waren zoveel godsbegrippen, die alle tot verschillende soorten krenkingen konden leiden. Ook de dogmatische gezichtspunten werden breed besproken. Wat was het wezen van God? Ging het om de Drieënige God, om Christus, om de Heilige Geest? De in de katho-

lieke kerk zo vurig vereerde en aanbeden Maria, de moeder Gods, viel er bijvoorbeeld buiten. En: stond God niet boven iedere lastering? De vrijzinnig-democraat Marchant, een scherp debater, zag meer in het strafbaar stellen van het opzettelijk bespottelijk maken van elke godsdienst – een opmerkelijk moderne gedachte.

Ook de juridische techniek werd druk besproken. Wat was de rechtsgrond en wat waren de elementen van het strafbare feit? Hoe vaak hij het ook uitlegde, het bleek moeilijk te begrijpen dat voor minister Donner de smalende godslastering het centrale element was en dat met het smalen tevens het krenkende karakter ervan vaststond. Er hoefde dus geen concrete krenking te zijn, maar wel de subjectieve bedoeling om God te beledigen. Tevens kwam de vraag aan de orde of het delict ook kon worden gepleegd door iemand die niet in God geloofde. Het antwoord op die vraag luidde bevestigend indien de krenker God als reëel bestaand voorstelde, zich als het ware verplaatsend in het geloof van de ander. Hier liet de minister zich ontvallen dat het feit, dat de dader niet in God geloofde als een strafverzwarende omstandigheid zou moeten gelden, een opmerking die hij naar de juridische betekenis ervan uiteraard weer moest intrekken.

Uiterst rechts en uiterst links namen elk op eigen wijze aan het debat deel. De sgp'er P. Zandt, voor wie het wetsontwerp uiteraard niet ver genoeg ging, vond er aanleiding in zijn antiroomse gezindheid te etaleren. Volgens hem probeerde Donner bij Rome in het gevlug te komen door de paapse mis (volgens de Heidelbergse catechismus een vervloekte afgoderij) in bescherming te nemen. De communisten, vertegenwoordigd door Wijnkoop, keerden de zaak om door de stelling te poneren dat het ontwerp niets te maken had met godsdienst en het bestrijden van godslastering:

‘Terwijl de materiele nood is gestegen en die in het kapitalisme niet met materiele middelen is te keeren, probeert men het nu met dit quasi-geestelijk middel, om de massa (...) zand in de oogen te strooien, opdat ze niet zal zien, waarom het in dezen ernstige tijd gaat!’⁷

Uit deze impressies van de behandeling in de Tweede Kamer blijkt hoe de op zichzelf toch vrij simpele opzet van het ontwerp verzandde in een baaierd van onbegrip en meningsverschillen. In de Eerste Kamer was dat niet anders. R. Kranenburg (vdB) typeerde het debat niet onaardig als volgt:

‘Want uit de behandeling van dit ontwerp hier blijkt wel een zoo grote mate van meeningsverschil, dat het vaak den indruk maakte, dat de heeren spraken over verschillende wetsontwerpen. Als men hoorde de heeren van Sasse van Ysselt en Heerkens Thijssen eenerzijds, en den heer de Savornin Lohman, maar vooral den heer Anema anderzijds, dan schenen de heeren te spreken over verschillende wetsontwerpen, en als men dan den Minister hoorde, was er nog weer een derde wetsontwerp.’⁸

Het ontwerp werd in beide Kamers aangenomen met stemmingen van (globaal) links tegen rechts. De behandeling was daarmee voor minister Donner succesvol verlopen en hij heeft daarvoor in eigen kring ook grote lof geoogst. Toch moet deze uitkomst voor Donner in zekere mate teleurstellend zijn geweest. Hij was er vast van overtuigd dat zijn aanpak aanvaardbaar had kunnen zijn voor politici van links en van rechts. Dat bleek niet het geval. Het

onderwerp was zo beladen dat de argwaan van de linkerzijde dat hier toch een typisch christelijk of zelfs calvinistisch doel werd nagestreefd, om niet te zeggen doorgedrukt of opgelegd, niet te overwinnen was. Het feit dat het door een juridisch ijzersterke antirevolutionaire minister werd verdedigd was enerzijds een voordeel. Donner was immers een algemeen gewaardeerd bewindsman en stak, om het populair uit te drukken, op juridisch terrein iedereen in zijn zak. Anderzijds was het ook een nadeel. Een calvinist die een wet bedacht om zijn geloofsgenoten te beschermen! Het is wat speculatief om te beweren, maar een dergelijk ontwerp zou in zo'n verdeeld parlement alleen een breed draagvlak hebben kunnen vinden indien het afkomstig was geweest van een socialist, liberaal of vrijzinnig-democraat, dus van 'onverdachte' zijde.

De zaak-Van het Reve

Na aanneming van de wet bleef het in *De Tribune* rustig. Op een enkele strafzaak na was van de werking van de wet niet veel te merken. Was het de preventieve werking, zoals bij de behandeling van de wet werd gehoopt? Niemand kan het zeggen. Feit is wel dat in de jaren zestig van de vorige eeuw met het vrijmoediger worden van de literatuur en de opkomst van de televisie het aantal lezers en luisteraars toenam dat zich op de terreinen van zedelijkheid en godsdienst gekwetst voelde. De VARA bracht het satirische programma 'Zo is het toeval' ook nog eens een keer met de commotie over het onderdeel 'Beeldreligie', de VPRO vertoonde de naakte Phil Bloom, en G.K. van het Reve beschreef op zodanige wijze de wederkomst van Christus, dat ook parlementariërs zich geroepen voelden daarover de ministers van Justitie en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) aan te spreken. Deze paragraaf gaat over de commotie rond de geschriften van Van het Reve, waarover al veel is geschreven. De 'zaak-Van het Reve' vormt een overtuigend bewijs van de stelling dat het voeren van een proces tegen een schrijver van een verwerpelijk geacht geschrift garant staat voor veel publiciteit (en dus steeds meer krenking) en een flinke oplage.

In 1965 publiceerde Van het Reve 'Brief aan mijn Bank'⁹, een jaar later gevolgd door *Nader tot U*¹⁰, waarin tekstgedeelten voorkwamen die een zeldzame combinatie zouden vormen van ontucht (sodomie) en godslastering. Omdat uiteraard de context voor de waardering van bewoordingen van grote betekenis is, volgt hier, zoals ook gebeurde in de dagvaarding die het proces tegen van het Reve inleidde, een tweetal uitvoerige citaten.

Uit 'Brief aan mijn Bank':

'Maar het liefste zijn hier de ezels. Dat zijn zulke schatten! Ik geef ze altijd mijn suiker, want die gebruik ik niet als ik op terrassen koffie drink.

Als God zich opnieuw in de Levende Stof gevangen geeft, zal hij als Ezel terugkeren, hoogstens in staat een paar lettergrepen te formuleren, miskend en verguisd en geranseld, maar ik zal Hem begrijpen en meteen met Hem naar bed gaan, maar ik doe zwachtels om Zijn hoefjes, dat ik niet te veel schrammen krijg als Hij spartelt bij het klaarkomen.

Ach, soms smelt je hart als je een ezel ziet met een ezelsveulen – wie dat ziet en dan nog God zou kunnen loochenen, dat is mij onbegrijpelijk. Want een kleine ezel is net een jonge herdershond, maar dan in het groot, en heel aandoenlijk hoog op de poten en hij doet de hele tijd dartele schijnaanvallen op zijn moeder. Je moet gewoon huilen als je het ziet. Ik zoen ze allebei op de kop, want dat moet.'

En uit *Nader tot U*:

‘Ik moest vechten – met God en mensen zou ik worstelen, en ik zou overwinnen, zag ik nu. Neen, o neen, ik mocht nimmer de hoop opgeven dat ik eenmaal datgene zou schrijven wat geschreven moest worden, maar dat nog niemand, ooit, op schrift had gesteld: het boek, alweer, dat alle boeken overbodig zou maken, en na welks voltooiing geen enkele schrijver zich meer zou behoeven af te tobben, omdat gans het mensdom, ja zelfs de gehele, thans nog in haat en angst gekluisterde natuur, verlost zou zijn. Dan zouden de kinderen der mensen een zonsopgang zien als nimmer gezien was, en een muziek zou klinken, ruisend als van verre, die ik nooit gehoord had: maar toch kende. En God Zelf zou bij mij langs komen in de gedaante van een éénjarige muisgrijze Ezel en voor de deur staan en aanbellen en zeggen: “Gerard, dat boek van je – weet je dat Ik bij sommige stukken gehuild heb?”

“Mijn Heer en mijn God! Geloofd weze Uw Naam tot in alle Eeuwigheid! Ik houd zo verschrikkelijk veel van U, zou ik proberen te zeggen, maar halverwege zou ik al in janken uitbarsten, en Hem beginnen te kussen en naar binnen trekken, en na een geweldige klauterpartij om de trap naar het slaapkamertje op te komen, zou ik Hem drie keer achter elkaar langdurig in Zijn Geheime Opening bezitten, en daarna een present-eksemplaar geven, niet gebrocheerd, naar gebonden – niet dat gierige en benauwde – met de opdracht “VOOR DE ONEINDIGE. ZONDER WOORDEN.””

Het Kamerlid C.N. van Dis (SGP) zag in ‘Brief aan mijn Bank’ aanleiding de ministers van Justitie en van CRM, respectievelijk I. Samkalden en M. Vrolijk, te vragen of zij niet moesten erkennen ‘dat het artikel godslasterlijk, immoreel, bestiaal en zelfs satanisch van inhoud is en derhalve uitermate krenkend voor de godsdienstige gevoelens van zeer velen van ons volk.’ De ministers namen vijf weken de tijd voor hun antwoord. Zij deelden mee dat het openbaar ministerie een vervolging zou instellen terzake van het in artikel 147 van het Wetboek van Strafrecht bedoelde delict. De zaak was daarmee aan het oordeel van de rechter onderworpen, en dus vonden de ministers het juist zich van een uitspraak over de inhoud te onthouden. Achter de brede rug van de rechter is het in de politiek goed toeven.

Ook in de Eerste Kamer werd Van het Reve’s werk besproken en wel door J.W. Beerekamp (CHU) en H. Algra (ARP).¹¹ Zij grepen de behandeling van de cultuurbegroting aan om hun grieven tegen de hier besproken uitlatingen aan de minister voor te leggen. Gebleken was dat Van het Reve voor zijn werk met overheids-geld werd gesubsidieerd en zij probeerden de minister zover te krijgen dat hij zich duidelijk zou uitlaten over de criteria die hij daarbij aanlegde. Was een dergelijke subsidie wel in overeenstemming met de kabinetsverklaring ‘dat het beleid gedragen zal worden door de geestelijke waarden die in ons volk leven en die in christendom en humanisme tot uiting komen’? Niet onaardig haalde Beerekamp een echt Revi-aans citaat uit *Nader tot U* aan waarin deze, na meegedeeld te hebben dat hem een stipendium was toegekend, vervolgde met: ‘Ik heb het op een enorm zuipen gezet, omdat ik dacht ik verdien goed, het kan best, en ik moet drinken om mijn verdriet te vergeten ook, omdat wij kunstenaars leven onder zware psigiese spanningen.’

Minister Vrolijk kon zich erop beroepen dat de zaak *sub judice* was, maar hij liet het niet bij deze vaststelling. In een fraai betoog stelde Vrolijk dat het juist de kettters en de non-conformisten onder de kunstenaars waren die soms de voorlopers van nieuwe generaties bleken

te zijn en door wie de geestelijke waarden van christendom en humanisme tot verdieping werden gebracht, althans die velen tot diepere bezinning op die waarden hadden gebracht. Kunst was, volgens de minister, in haar belangrijkste uitingen vaak extreem provocerend geweest, en dat gold niet alleen voor de moderne kunst. Verder wees hij erop dat het werk van Van het Reve in religieuze kring zeker niet algemeen werd veroordeeld. Hij haalde de Nijmeegse hoogleraar in de bijbelexegese, de Van het Reve-kenner W.K.M. Grossouw aan, die had geschreven: 'Voor men Gerard Kornelis van het Reve als godslasteraar gaat stenigen, zou het nuttig wezen, als men besepte, hoe diep religieus hij is.' En de minister besloot met de woorden dat Van het Reve er recht op had 'dat wij hem in zijn geheel lezen, dat wij trachten hem te verstaan in al zijn gecompliceerdheid, dat wij ons openstellen voor die positieve waarden, die zijn "extreem provoceren" ons kan opleveren, al waren het alleen maar de positieve waarden, die voortkomen uit de discussie, die hij heeft veroorzaakt en waarvan ik zou willen zeggen dat die discussie nog in volle gang is'.¹²

Opmerkelijk was de rol van Algra. Hij sprak geheel in de lijn van Beerekamp, maar bedierf door zijn aanhoudend – ik vat het nu maar samen – doordrammerig en gelijkhebberig optreden danig de over het algemeen genuanceerde en welwillende atmosfeer van het debat. Zo zeer zelfs dat minister Vrolijk hem daar openlijk op aansprak en de wens uitsprak 'dat het mogelijk zal zijn bij een volgende gelegenheid (...) hierover misschien op een wat meer naar elkaar neigende wijze te spreken'.¹³ Hierna verplaatste het toneel zich naar de rechtszaal, naar het 'Ezelsproces', met als resultaat: vrijspraak.¹⁴

Het is uiteraard gemakkelijk achteraf in te zien dat de afloop wel moest worden wat deze geworden is, maar ik waag toch de stelling dat een iets bredere kennismaking met de gedachte-wereld van Van het Reve ook reeds vooraf niet anders dan tot de conclusie had kunnen leiden dat deze met zijn uitlatingen God niet smaalde (zoals de rechtbank en het gerechtshof vonnisten), dan wel niet de bedoeling had God te smalen (zoals de Hoge Raad uitsprak). Hij vertolkte immers zijn eigen diepdoorvoelde godsbesef, zo men wil zijn geloof in God. Hij krenkte daarmee anderen in hun godsgeloof, maar dat was op zichzelf niet strafbaar. Hij lasterde in de ogen van anderen wellicht God, maar ook dat was niet strafbaar. En het enige waarop het aankwam, namelijk (de bedoeling om te) smalen was niet aanwezig.

Oud-minister Donner kon wel leven met deze uitspraak. Hij zag het zwakke punt van het godslasteringsartikel wel in en zou de vervolging van Van het Reve hebben afgeraden als hem om advies zou zijn gevraagd. Met deze afloop is het artikel feitelijk ten grave gedragen.

Commotie na de moord op Theo van Gogh

De moord op Theo van Gogh en het verband dat werd gelegd met zijn vaak schokkende en kwetsende uitlatingen inzake de godsdienst, was indirect de aanleiding voor een parlementair debat over het godslasteringsartikel.¹⁵ Minister J.P.H. Donner (kleinzoon van minister J. Donner die de wet had gelanceerd) kondigde op een CDA-bijeenkomst aan – althans zo werd het opgevat – dat hij dit artikel wilde gaan oppoetsen ofwel aanscherpen. Het D66-Kamerlid L.W.S.A.L.B. van der Laan stelde de minister daarover op 10 november 2004 mondelinge vragen, die uitmondten in een uitvoerig debat en in de indiening van een motie.

Het debat was bepaald geen toonbeeld van helderheid. Eerder zou men het chaotisch noemen. In de eerste plaats valt op dat er wel erg slecht geluisterd werd naar het antwoord van de minister. Aangenomen dat hij zich in de CDA-bijeenkomst te exclusief had gericht op het

godslasteringsartikel, in de Tweede Kamer heeft hij duidelijk gemaakt dat hij, zoals eerder aangekondigd, een onderzoek wilde verrichten naar de wijze waarop wij het kwetsen en het opzettelijk krenken van mensen in hun opvattingen of geloof in het publiek debat moeten tegengaan. 'Daarbij', zo zei de minister, 'maakt het niet uit of het gaat om opvattingen over homofilie, de gelijkheid van mannen en vrouwen of hun diepste geloofsopvattingen. In dat kader zouden wij ook moeten kijken naar de bepalingen inzake smalende of ergerlijke godslastering.' En even verder: 'Duidelijk moge ook zijn dat het mij niet in het bijzonder om de godslastering gaat, maar om het onnodig grieven of kwetsen in het publieke debat.'¹⁶ Ondanks deze duidelijke positiebepaling bleef in het debat maar doorzingen dat de gelovigen niet extra door het strafrecht mogen worden beschermd, hetgeen dus helemaal niet in de bedoeling van de minister lag. Op de hoofdvraag was een duidelijk antwoord gekomen en strikt genomen had de minister toen weer aan zijn andere arbeid kunnen gaan. Maar de Kamer stond zo op scherp (wilde men deze christelijke minister eens een lesje leren?) dat een breed scala van sprekers, goed voor tal van vragen en inzichten, aan het debat deelnam, waarbij veel aandacht werd geschonken aan de vrijheid van meningsuiting (die overigens door iedereen werd omhelsd).

In de door Van der Laan c.s. ingediende motie werd de regering verzocht de artikelen 147 en 147a van het Wetboek van Strafrecht te heroverwegen en daarbij de gevoelens van de meerderheid van de Kamer in acht te nemen. Met andere woorden: minister, u mag onderzoeken wat u wilt, maar die artikelen moeten worden afgeschaft. In haar betoog legde Van der Laan er de nadruk op dat sedert de moord op Van Gogh grote onduidelijkheid bestond over wat de mensen wel en niet mochten zeggen en dat daarover zekerheid moest bestaan. Uiteraard kan een minister die zekerheid niet geven en Van der Laan maakte zelf de onzekerheid nog groter door te stellen dat het aan de samenleving is die grenzen te stellen binnen de wettelijke ruimte. Ook het debat zelf leverde die zekerheid allerminst op.

In de eerste overweging van de motie werd gesteld dat de wet gelijke bescherming moest bieden tegen belediging of krenking wegens godsdienst, levensovertuiging, ras en hetero- of homoseksuele gerichtheid. Na het antwoord van de minister was al duidelijk dat hij in het geheel niet van plan was aan deze gelijkheid te tornen. Daarover bestond dus geen verschil van mening. Opvallend is dat in de tweede overweging werd aangevoerd dat die bescherming afdoende was geregeld in artikel 137c van het Wetboek van Strafrecht. De vraag dringt zich op welk probleem Van der Laan dan wilde regelen. In de derde overweging stond dat de artikelen 147 en 147a in het verleden nauwelijks waren gebruikt en in de praktijk geen toegevoegde waarde hadden. Als dit zo is (en men kan moeilijk op deze constatering afdingen), wat was dan de noodzaak van dit debat? Het afgeven van een signaal? Zou dat zijn dat smalende godslastering uit de wet moet verdwijnen en dus geoorloofd is? Een wat vreemd signaal en bovendien in strijd met artikel 137c, dat volgens de tweede overweging ook bij smalende godslastering toegepast zou kunnen worden. De vierde overweging van de motie behelsde dat belediging wegens godsdienst niet op andere wijze moest worden behandeld dan belediging op andere gronden. Maar de minister had in het geheel niet betoogd dat dit wél zou moeten. Kortom, volgens Van der Laan had de minister eigenlijk geen rol (de samenleving moest immers zelf grenzen stellen) en Donner was het met haar eens dat krenking op godsdienstige gronden niet anders behandeld moest worden dan krenking op andere discriminerende gronden. Waar ging het debat dan feitelijk over? Het lijkt er erg op dat hier een open deur werd ingetrapt.

Ten slotte nog een bijna komisch aspect. Artikel 147 heeft verwantschap met artikel 137c, waarin onder meer het beledigen van een groep wegens godsdienst strafbaar wordt gesteld. Daarop staat een jaar gevangenisstraf en op de smalende godslastering van artikel 147 slechts drie maanden. Gevraagd naar het effect van de aanvaarding van de motie op de strafmaat zei Van der Laan het heel normaal te vinden dat door die aanvaarding juist beledigingen wegens godsdienstige overtuiging zwaarder worden gestraft dan daarvoor. 'De straf wordt opgewaardeerd', verklaarde zij. Een merkwaardige contradictie. De strafbaarstelling van godslastering moest zo nodig uit het Wetboek van Strafrecht worden verwijderd, maar het was tegelijkertijd 'normaal' dat deze in een ander jasje, en qua strafmaat 'opgewaardeerd', weer terugkwam. Was de inzet van het debat niet juist de vrees dat de minister, door zijn onderzoek, het godslasteringsartikel zou opwaarderen? Wie het vatten kan, vatte het.¹⁷

De toekomst

De motie werd verworpen en de minister kan dus zijn onderzoek onbelemmerd voltooien. De Kamer kan dan later in alle rust en wijsheid over het resultaat daarvan en over een eventueel wetsontwerp oordelen. Dat is ook de goede volgorde.

En misschien zal er een voorstel – of zelfs meer dan dat – komen om de grondgedachte van de godslasteringsbepalingen te incorporeren – of deze wellicht al aanwezig te achten in artikel 137c.

Het zou een interessant en nuttig experiment zijn het ruimschoots aanwezige materiaal van de laatste jaren eens te inventariseren en te bekijken in hoeverre dit door het bestaande strafrecht, en dan vooral door artikel 137c, wordt bestreken. Welke juridische faculteit organiseert voor dit experiment eens een 'oefen-rechtbank'?

Noten

- 1 Het onderwerp van deze bijdrage wordt voor een belangrijk deel ook besproken in mijn boek *Jan Donner, jurist* (Amsterdam 2003). Waar geen andere plaats wordt opgegeven is het aangehaalde te vinden op p. 97-108.
- 2 *Verlag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK)* 1931-1932, p. 2598.
- 3 *Ibidem*, p. 2600.
- 4 *De Tribune, Communistische Partij Holland, sectie der Comm. Internationale*, 24 dec. 1930.
- 5 Dit werd ook scherp aanvoeld door de Remonstrantse Broederschap, die onder meer met Goethes woorden: 'So wie der Mensch, so ist sein Gott, Darum wird Gott so oft zum Spott' de staf brak over het door minister van Justitie Donner ingediende wetsontwerp.
- 6 *HTK* 1931-1932, p. 2634.
- 7 *Ibidem*, p. 2597.
- 8 *Verlag der Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (HEK)* 1932-1933, p. 45.
- 9 G.K. van het Reve, 'Brief aan mijn bank', *Dialogo. Tijdschrift voor homofilie en maatschappij* 1 (1965) nr. 1, p. 20-21.
- 10 G.K. van het Reve, *Nader tot U* (Amsterdam 1966). Het aangehaalde gedeelte staat in de 'Brief uit het Huis, genaamd Het Gras'.
- 11 *HEK* 1965-1966, p. 730 e.v. en 749 e.v.

12 *Ibidem*, p. 766 e.v.

13 *Ibidem*, p. 784 e.v.

14 Voor de buitengewoon interessante en diepgravende processtukken verwijs ik naar: Jan Fekkes, *De God van je tante ofwel het Ezel-proces van Gerard Kornelis van het Reve. Een documentaire* (Amsterdam 1968).

15 *HTK* 2004-2005, p. 1431 e.v., 1420 e.v. en 1622 e.v.

16 *Ibidem*, p. 1336.

17 Zie over dit Kamerdebat ook: R. van Gestel, 'Godslastering, symboolwetgeving en de waan van de dag', *Nederlands Juristenblad* 79 (2004) nr. 45/46, p. 2345-2346.